

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА

У статті розглядаються особливості формування і розвитку пізнавальних інтересів школярів у процесі навчання біології засобами шкільного краєзнавства і необхідність підготовки майбутніх вчителів до цієї діяльності.

Peculiarities of forming and development of pupil's cognitive interests in the biology teaching process by the means of scholar country study and necessarily of future teacher's training for such an activity are given in this article.

У пояснювальній записці до програми 12-річної школи, затвердженої Міністерством освіти і науки України від 23.12.2004 р. одним із завдань шкільного предмета “Біологія” є “розвиток розумових здібностей та якостей особистості (пізнавального інтересу, спостережливості, уваги, пам'яті, теоретичного стилю мислення), прагнення до самоосвіти, самопізнання, самовдосконалення, самооцінки, самореалізації в різних видах творчої діяльності” [1: 35]. Як бачимо, пізнавальному інтересу відводиться чільне місце в розвитку розумових здібностей школярів. Тому метою даної статті є аналіз специфіки формування і розвитку пізнавальних інтересів підлітків засобами шкільного краєзнавства та необхідність підготовки вчителів до такої діяльності.

Справжній пізнавальний інтерес стосується всіх сфер людської життєдіяльності, викликає прагнення більш глибоко проникати в суть проблеми, активно мислити, вдаватися до аналізу, синтезу, порівняння, працювати більш продуктивно і самостійно. Ця активність проявляється як на уроках, так і в позакласній роботі. В учня виникає багато запитань, на які він намагається знайти відповіді у вчителів, науковій та науково-популярній літературі та інших джерелах інформації. Це робить школяра більш діяльним, цілеспрямованим, стимулює прагнення до пізнання, активний пошук засобів і способів задоволення потреб в знаннях.

Виховання стійкого пізнавального інтересу як однієї з властивостей особистості – це складний і тривалий процес, який обумовлений багатьма педагогічними вимогами – якістю викладання, різноманітністю форм, методів, прийомів, створенням відповідного емоційного стану навчання, вихованням відповідальності, самостійності, наполегливості. Принципово важливе значення у формуванні і розвитку пізнавальних інтересів має врахування особливостей психіки і поведінки учнів певної вікової групи, особливо підлітків.

За даними Б. Ананьєва та В. Крутецького саме у підлітковому віці створюються сприятливі умови для формування такої якості як пізнавальна активність, виникає необхідність вміло направляти розум та енергію підлітків на пізнавальні інтереси. Саме у цьому віці пізнавальний компонент інтересу виступає досить енергійно. Це пов'язано з тим, що інтересам підлітків властива велика рухливість. Після виникнення вони можуть зростати і розширюватись або навпаки – зменшуватись і згасати. Вчителю на фоні різноманітних інтересів необхідно вміти виділити основний стрижневий інтерес і працювати над його розвитком. Про виникнення інтересу свідчать:

- специфічні для інтересу особливості поведінки і діяльності, які виявляються на уроках та поза ними;
- особливості всього способу життя учня, що виникають під впливом інтересу до тієї чи іншої діяльності або галузі знань.

Для формування і розвитку стійких пізнавальних інтересів підлітків потрібно мати певну систему в організації навчальної діяльності, яка передбачає виявлення, підтримання і закріплення інтересу до предмета. І. Мороз в “Загальній методиці навчання біології” [2: 259] виділяє такі методи формування і розвитку пізнавальних інтересів учнів:

1. Метод створення ситуації новизни навчального матеріалу. Він передбачає забезпечення атмосфери морального задоволення від інтелектуальної праці, прагнення до збагачення знаннями.
2. Метод опори на життєвий досвід учнів. Факти, явища, які вони спостерігали в побуті, докільлі викликає в них інтерес, бажання пізнати сутність природних явищ.
3. Метод створення відчуття успіху у навчанні. Сприяє зміцненню впевненості учнів у своїх силах, пробуджує почуття власної гідності, бажання вчитися.
4. Метод пізнавальних ігор. Базується на поєднанні ігрової та пізнавальної діяльності, сприяє створенню атмосфери емоційного піднесення.
5. Метод навчальної дискусії та диспуту. В основі методу – обмін думками між вчителем та учнями або між самими учнями, які аргументовано розкривають свою позицію з певного питання.

Одним із методичних прийомів, який може стати основою кожного з перерахованих методів є прийом розвитку пізнавальних інтересів школярів (підлітків) засобами біологічного краєзнавства. Ця справа є копіткою, вимагає від учителя великих педагогічних зусиль і дотримання ряду умов:

- навчальною та позакласною роботою повинні бути охоплені всі учні;
- у процесі роботи необхідно створити оптимальні умови для розвитку стійких інтересів;
- учні повинні мати можливість застосувати свої знання на практиці;
- підлітки відчують потребу самостійно розширювати і поглиблювати краєзнавчі знання з біології;
- зміст, організаційні форми, відносини учнів між собою та вчителем викликають позитивні емоції на різноманітну пізнавальну діяльність.

Підготовка вчителя до розвитку пізнавальних інтересів підлітків засобами біологічного краєзнавства повинна проводитись з врахуванням раніше набутого досвіду. Особливу увагу варто звернути на проблеми шкільного краєзнавства, які були і є предметом досліджень багатьох теоретиків і практиків освіти. Значимість краєзнавчої діяльності знаходиться в прямій залежності від розвитку психолого-педагогічної думки, державних вимог та організації навчально-виховного процесу.

Видатні краєзнавці та педагоги ще з часів Г. Сковороди займалися дослідженням мети, змісту, форм, методів застосування матеріалів докільля в системі професійної підготовки вчителя. Особливо активізувалась ця робота у 20-30-ті роки минулого століття, коли розробкою засобів, форм і методів вивчення докільля займалися видатні методисти-краєзнавці Г. Ващенко, К. Дубняк, Д. Зайцев, Л. Миловолов, П. Мостовий, О. Музиченько, Я. Чепіга та інші.

Г. Ващенко був переконаний, що в навчанні необхідно йти від близького до далекого. Діти повинні спочатку полюбити свою “вузьку батьківщину”, а потім перейти до вивчення всієї України. Педагог вважав, що оточуюче середовище має виховне значення і в той же час сприяє творчому зростанню дитини через глибину вражень, прагнення зрозуміти навколишній світ.

О. Патрицький, В. Ульницький, С. Русова до краєзнавчих предметів крім історії, географії, рідної мови відносили і природознавство. Саме ці предмети, на їх думку, мають формувати пізнавальні інтереси, національну свідомість, виховувати любов до рідної землі і свого народу.

С. Русова вважала, що в українській школі бракувало щирого патріотизму саме тому, що “ми мало знаємо свій рідний край, не цікавимося явищами природи”. Оскільки ми любимо лише те, що знаємо, то потрібно давати змогу дітям на власні очі вивчати найближчу місцевість. Фундаторка теорії національної школи писала, що діти повинні “знати рослинність, звірину свого краю, знати, чим люди займаються, коло чого вони працюють”.

У повоєнні роки краєзнавство стає предметом самостійного дослідження в педагогіці. У 1950-1960 роках виходять збірки “Краєведение в средней школе”, “Краєзнавство в школі”, метою яких було узагальнити результати практичної краєзнавчої роботи, показати її значення в розвитку пізнавальних інтересів учнів, сприяти розповсюдженню позитивного досвіду в цій галузі серед учителів. З різних проблем шкільного краєзнавства були захищені кандидатські дисертації С. Бабішиним, А. Лебедевим, І. Прусом, М. Рябко. Ці дослідники розглядали краєзнавство як засіб активізації пізнавальної діяльності, зв'язку з життям, важливу складову виховання учнів та професійної підготовки майбутніх учителів.

У 70-80 роках значний внесок у вивчення науково-теоретичного досвіду шкільного краєзнавства зробили В. Багрій, У. Безкоровайний, П. Іванов, М. Костриця, У. Прус, Т.Позняк, В. Смірнов, А. Хоптер та інші. Вони розглядали шкільне краєзнавство як додатковий засіб вивчення історії, географії, природи та як один із чинників виховання.

Якісні зміни в історико-педагогічних дослідженнях почалися з часів отримання Україною незалежності. Аналізуючи наукові праці М. Соловей, В. Матіяш, А. Кульчицької, О. Тімець, Т. Лазурової, О. Сухомлинської, В. Обозного можемо зробити висновок про зростання інтересу до проблем шкільного краєзнавства.

Питання краєзнавчої підготовки вчителів перебувають в полі зору сучасних вузів. Зокрема, в Національному університеті ім. Драгоманова за ініціативою Міністерства освіти України та при підтримці Міжнародного фонду “Відродження” з 1986 року здійснювалась реалізація проекту “Краєзнавча освіта і виховання”. На кафедрі теорії й історії педагогіки цього ж університету в комплексну підготовку спеціалістів вищої кваліфікації включено краєзнавчу освіту вчителя.

Голова правління ВСК П. Тронько на III з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців (29-30 жовтня 2003 року) зазначав, що “важливою тенденцією розвитку краєзнавства на сучасному етапі є дедалі більше виокремлення його в особливу наукову галузь” [3: 8].

У сучасній українській педагогічній думці шкільне краєзнавство розуміється як широке педагогічне поняття, що сприяє втіленню багатьох завдань освітньої науки, а саме: вивченню особливостей певного регіону на уроках і в позакласній роботі, максимальному наближенню школи до життя, застосування активних форм і методів навчання, розвитку пізнавальних інтересів школярів. Таким чином, специфіка професійної підготовки, на думку автора, передбачає:

- 1) розуміння значення розвитку пізнавальних інтересів у школярів;
- 2) вміння виділити стрижневий інтерес, особливо у підлітків;
- 3) вибрати оптимальні методи, засоби, прийоми для підтримки і розвитку інтересів;
- 4) володіти краєзнавчими знаннями і вміло використовувати їх як один із засобів розвитку пізнавальних інтересів;
- 5) знати історико-педагогічні та методичні аспекти шкільного краєзнавства і враховувати їх у процесі підготовки спеціалістів.

У зв'язку з вищесказаним, питання підготовки майбутніх учителів до розвитку пізнавальних інтересів засобами шкільного краєзнавства є очевидною і потребує детального вивчення, осмислення і вирішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біологія. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 7-11 класи. – К.: Ірпінь, 2006. – 85 с.
2. Мороз І. В. Загальна методика навчання біології. – К., 2006. – 590 с.
3. Бугрій В. С. Становлення та розвиток системи краєзнавчої роботи в школах північно-східної України: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Житомир, 2006. – 20 с.